

BURSALI HAŞİMİ ve ESERLERİ

Dr. Selami ECE*

ÖZET

Haşimî 16. yüzyılda yaşamış bir şairdir. Hayatı ve eserleri hakkında bilgiler aydınlatıcı değildir. Çünkü şaire ait divan nüshaları farklı şekillerde düzenlenmiştir ve bu divanların başka şairlere ait olduğu sanılmıştır. Bu makalede şairin divanının bilinmeyen bir nüshası tanıtılmakta ve diğer nüshalarla mukayese edilmektedir. İlaveten şairin hayatı ve edebi kişiliği Mihr ü Vefa isimli mesnevisinden faydalanmak suretiyle ortaya konmaktadır.

Haşimî 16. yüzyıl şairidir. Mesnevi yazarlığı, tarih düşürme ve muamma söylemedeki ustalığı tartışmasız olan şairin bugün için edebiyat tarihlerinde yeterince bilgi yoktur. Şairin edebiyat dünyasında hakkettiği şekilde yer almamış olmasını bir talihsizlik fakat daha çok kendi talihsizliğimiz olarak yorumlamak doğru olacaktır. Çünkü elimize ulaşan eserlerinin çok sayıda nüshası mevcut değildir. Ne yazık ki şairleri eserlerinin nüsha sayılarıyla değerlendirmek gibi belli-belirsiz bir kriterimizin olduğu da vakiadır.

Tezkirelere göre Bursa'da doğduğu belirtilen Haşimî mahlaslı birkaç şair vardır.¹ Hangi tarihler arasında yaşadığı tam tespit edilemeyen Haşimî'den XVI. ve XVII. yüzyıl tezkireleri söz etmektedir. Haşimî, Bursalıdır ve Haşimoğulları soyundan olup seyyiddir.² Beyan, maanî, kalam gibi ilimlerle bu ilimlerin değişik kollarında bilgi sahibi olmuş hünerli bir söz ustası ve yetenekli bir şairdir. Muamma

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edb. Bl. Öğretim Üyesi.

¹ Bkz. H. İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara, 1988. s. 190-191.

² Peygamberimizin Haşimî ailesine mensup olduğu birkaç eski şiirle teyid edilmiştir. A'şâ, peygamberi *Haşimoğlu* diye yad eder. (Fr. Buhl, "Haşim", MEB İslam Ans. İst., 1993, 5/1, 350. Haşim b. Abdümenâf'ın soyu oğullarından Abdülmuttalib ile devam etmiştir. Haşimoğulları Abdülmuttalib'in Abbas, Ebû Tâlib, Hâris ve Ebû Leheb isimli dört oğluna nisbet edilen Abbâsiler, Tâlibîler, Hârisîler ve Lehebîler'den müteşekkildir. Abdülmuttalib'in diğer oğlu Abdullah, Hz. Muhammed'in babasıdır ve soyu peygamberin kızı Fatıma ile sürmüştür. Haşim'in soyu Abdülmuttalib ile devam etmiştir. (İbrahim Sarıçam, Mustafa Öz, "Haşim" Diyanet İslam Ans. 16, 403.)

söylemede oldukça şöhret sahibi olmuştur.³ Kırk Akçe ücretle müderrislik yapmış⁴ olan Haşimî, ilim ve irfanın revaç bulmadığı düşüncesiyle bir dükkân açmış ve saraçlıkla uğraşmıştır.⁵ I. Sultan Ahmed'in (saltanatı: 1603-1617) sadrazam ve damadı olan Nasuh Paşa'ya (?-1614) oldukça yakın olmuş ve paşa için bir çok kaside, kıta ve gazel yazmıştır.⁶ Kadılık yaptığı da belirtilen⁷ Haşimî ve soyu için Müstakimzade, "Haşimiyye, benî Haşimî oğulları tarafından altıncı asırda Mekke ve Medine'de kurulan bir devlettir ve aynı zamanda Haşimiyye, Şii Irakından bir taifedir. Haşimîlerden pek çok kişi gelmiştir. Onlardan biri de Es-Seyyid Muhammed el Bursevî el-Gazî'dir."⁸ kaydını düşmüştür.

Şair *Mihr ü Vefa* isimli mesnevisinde, aslen Buharalı olan ve muhtemelen Yıldırım Bayezid zamanında Bursa'ya yerleşen Emir Sultan'a "amcâzâde" ve seyyid ailesinden olduğunu kaydetmiştir. Atalarının da kiminin Kudüslü, kiminin Mekkeli olduğu söyler.⁹ Devrinde gerçek ilim sahiplerine değer verilmemesinden alimlerin cahiller ile aynı kefede değerlendirilip adam kayırmanın yaygın olduğundan şikâyet eden Haşimî, şiirin ve sanatın muteber olmadığından da yakınmıştır. Bayramiye tarikatına mensup olan şair yaşadığı devrin İmam-ı Azam'ı olarak nitelendirdiği Şeyh Kasım'ın hizmetinde bulunmuş¹⁰ sonunda müderris olmuştur.¹¹ Haşimî hakkında *Bursa Vefayetnamelerinde* verilen bilgiler de tezkirelerde verilenlerden farklı değildir.¹² Doğum tarihi bilinmeyen şairin ölüm tarihi hakkında da muhtelif görüşler vardır. Rıza Tezkiresine göre şair "binyirmikiide" (M. 1613'te) vefat etmiştir.¹³ Şeyh Muhammed Efendi, *Vekayii'l-Fudalâ*'sında (M. 1668-1690) bilhassa tarih düşürmede hünerli ve hoş sesli şairlerden oluşan mürettep bir divanı olduğu belirtilen Haşimî'nin "binotuzyedî sene-i hilâlide İstanbul'da" vefat ettiğini ve Kesbî Çelebi'nin şairin ölümüne "Haşimî geçdi server-i şuarâ" mısraını tarih düşüğünü kaydetmiştir.¹⁴ Mısraının "server-i şuarâ" kısmı ebced hesabıyla 1037 (M.

³ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuara*, (Haz. İbrahim Kutluk), Ankara 1989, II, 1055.

⁴ Abdulkadir Özcan, *Şakaik-ı Numaniye ve Zeyilleri*, İstanbul, 1989, III, 94.

⁵ İsmail Belig Bursevî, *Güldeste-i Belig*, İstanbul, 1302, s. 521.

⁶ Faik Reşad, *Eslaf*, İstanbul, 1311, I, 112-113.

⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, İstanbul, 1308, IV, 623.

⁸ Müstakimzade Süleyman Sadeddin, *Mecelletü'n-Nisab Fi'n-Nisb ü ve'l-Künni ve'l-Kab*, Süleymaniye Ktp. Halet Efendi No: 628, s. 439.

⁹ Bkz. Selami ECE, *Tahkiye Açısından Haşimî'nin Mihr ü Vefa Mesnevisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1996, s. 2.

¹⁰ Şeyh Kasım, Hacı Bayram Veli'den sonra Tennuriye tarikatına şeyh olmuştur. Şair *Mihr ü Vefa* isimli mesnevisinde Şeyh Kasım'ın bir adının da Ahmed olduğunu belirtmiştir. (Ece, 2). Hacı Bayram Veli'den sonra Bayramîliğin üç ana kolu ortaya çıkmıştır. ve 16. yüzyılda Şeyh Kasım Muhyiddin Yavsi'den (ö. 1514) sonra kollardan biri olan Tennuriye tarikatına şeyh olmuştur. (Ethem Cebecioglu, *Hacı Bayram Veli*, Ankara, 1991, 129).

¹¹ Ece, 2-3.

¹² Bkz. Kadir Atlansoy, *Bursa Şairleri*, Bursa, 1998, 242.

¹³ Seyyid Rıza, *Tezkire-i Rıza*, İstanbul 1316, s. 106.

¹⁴ Özcan, I, 94.

1627) tarihini vermektedir. *Mecelletü'n-Nisab*¹⁵ ve *Sicill-i Osmanî*'de de 1037 tarihi kaydedilmiştir.¹⁶ Belîğ, *Güldeste*'sinde şairin ölümü için Rıza tezkiresinden naklettiğini tahmin ettiğimiz tarihi 1022 yerine 1012 olarak kaydeder.¹⁷ Kesbî Çelebi'nin düştüğü tarih mısraı *Osmanlı Müellifleri*'nde yanlışlıkla 1041 (M. 1631) tarihinin karşılığı olarak gösterilmiştir.¹⁸ Haşimî divanında yer alan tarihlerin en eskisi 982 (M. 1574), en son tarih ise 1033 (M. 1623) dır. Bu durumda üzerinde düşünülecek iki tarih vardır: Rıza tezkiresinde kaydedilen 1022 ve Kesbî Çelebi'nin düştüğü olduğu tarih mısraına tekabül eden 1037 tarihi. Kanaatimizce bu kayıtlardan tarih mısraı ile tesbit edilene daha güvenilir olmalıdır. Haşimî'nin *Divan*'ında yer alan tarihlerin en eskisi 982 (M. 1574) ve en son tarih ise 1033 (M. 1623) olarak kaydedilmiştir.¹⁹ Faik Reşad ise bu tarihler konusunda zamanı biraz daha genişletir ve divanındaki tarihlerden bazılarının 1039 senesini gösterdiğini, bazı tarihlerden şairin 80 yaşın üzerinde olduğunu anlaşıldığını ve ölüm tarihinin en erken 1040 (M. 1630) olabileceğini kaydeder.²⁰ Bu tarihler de bize şairin doğum tarihi hakkında fikir verebilirdi. Ancak zaman zaman şairlerin zamanına yetişemedikleri kişi ve olaylar hakkında da tarih düştükleri vakıadır. Şairin eserlerinden hareket edilince ölüm tarihi hakkında daha farklı sonuçlar elde edilmektedir.

Tezkireler şairin tarih ve muamma söylemedeki kudretini teslim etmiştir. Günümüzde de şairin bu yönü üzerinde yapılan incelemeler "Fenn-i muammada büyük incelikler gösterdiği"ni,²¹ kimsenin söylemeye cesaret edemeyeceği tam tarihler düştürdüğünü, divanında her mısraı tarih olan bir çok manzumesi olduğunu ortaya koymuştur.²² Şairin kudreti yalnız güzel tarihler söylemekten de ibaret değildir. aynı zamanda tabiatı kuvvetli hayal gücü engin bir şairdir.²³ Muamma söylemekte usta olan şairin bir yönü de kendi muammalarını şerh etmiş olmasıdır. Şairin bu şerhleri, Selçuk Üniversitesi Ali Nihat Tarlan Bl. 52 numaradaki mecmuanın 1b-4a sayfalarında *Şerh-i Muammâât* ismiyle yer almaktadır. Haşimî'nin edebî şahsiyetine dair tarihî kayıtlar ne yazık ki biyografik bilgiler bakımından pek yeterli sayılmaz. Yukarıdaki satırlarda şairin divanının olduğundan bahsedildi. Ancak şairin başka eserlerinin olabileceğini hatıra getiren tek cümle Kınalızade Hasan Çelebi tarafından ifade edilmiştir ve bu cümle de istenilen ölçüde açık değildir: "... medh-i asâr ba revac-ı etnâb u eksâr kelama muhtaç degildir."²⁴

¹⁵ Müstakimzade Süleyman Sadeddin, 439.

¹⁶ Mehmed Süreyya, IV, 623.

¹⁷ Belîğ, 521.

¹⁸ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri I-II-III*, (Tıpkıbasım), Ankara 2000, II, 488.

¹⁹ Aysel Bulan (Özdemir), *Haşimî (Bursalı) Hayatı Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 1990, 11.

²⁰ Faik Reşad, I, 113.

²¹ Ali Nihat Tarlan, *Divan Edebiyatında Muamma*, İstanbul, 1936, 8-9.

²² Bkz. Turgut Karabey, *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1983, 294-295.

²³ Faik Reşad, I, 117.

²⁴ Kınalızade Hasan Çelebi, II, 1094.

cümlesinde yer alan “asâr” kelimesi şairin bir çok eserinin olduğunu akla getirmekte ancak daha somut yargılara varmaya imkân tanımamaktadır.

Haşimî'nin divanı üzerine İstanbul Üni. TY 3038 numaralı nüsha esas alınarak bir bitirme tezi²⁵ ve İstanbul Üni. TY 3038, T 256, Süleymaniye Kütüphanesi Kılıç Ali Paşa 1025/13, Nur-ı Osmaniye Kütüphanesi 4959, 4967 numaralı beş nüsha esas alınmak suretiyle bir Yüksek Lisans Tezi, yapılmıştır.²⁶ Ayşe Bulan (Özdemir) tarafından yapılan bu teze Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 3335 numarada Haşimî adına kayıtlı bir divan nüshası daha tespit edilmiş ancak bu nüsha, çalışmaya esas alınan diğer 5 nüshadan oldukça büyük farklılıklar arz ettiği için bir başka Haşimî'ye ait olduğu düşüncesiyle çalışmaya dahil edilmemiştir. Hacı Mahmud Efendi 3335'teki bu nüsha ve İstanbul Üniversitesi T 256 numaradaki nüsha esas alınarak bir başka Yüksek Lisans Tezi daha yapılmıştır.²⁷ Ayşe Özdemir'in esas aldığı beş nüsha kendi arasında bir birlik oluşturduğu halde Hacı Mahmud Efendi 3335 numaradaki nüsha bir başka şaire ait olduğunu düşündürecek kadar farklıdır.

İlk Yüksek Lisans tezine göre tenkitli metin çalışması yapılan sözü edilen beş nüshanın verdiği doküman şöyledir:

“10 kaside, 3 terkib-i bend, 1 müseddes, 4 tesdis, 1 tahmis, 2 müttezad, 1 mesnevi, 3 rübai, 130 kıta ve nazım parçaları ile birlikte 320 matla beyitleri ile 42 muamma”²⁸

İkinci Yüksek Lisans çalışmasından çıkan sonuçlara göre Hacı Mahmud Efendi 3335 numaralı nüshada diğer nüshalarda bulunmayan 128 gazel, 321 matla, 10 kıta, 3 tazmin bulunmaktadır. Bu nüshada yer alan tarih manzumelerinin tamamı diğer nüshalarda da vardır. Ancak ilk Yüksek Lisans çalışmasına esas alınan nüshalarda bulunan 42 adet muamma ve bu muammaların şerhi bu nüshada bulunmamaktadır.²⁹

Haşimî Divanı'nın sonu eksik olan müellif nüshası Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Kitaplığı ASL 542 numarada kayıtlıdır. Nüshayı kısaca şu şekilde tavsif edebiliriz:

200x140 (150x80), 70 yk. 17 satır, iki sütun, güzel talik yazı. Bölüm başlıkları kırmızı mürekepli, takip kayıtlı, sarı, ahartlı, kalın, filigranlı kağıt. Zahriyyede “Muhammed” son sayfada ise “*ay togdi Yusuf Cemil 1279*” kaydı bulunmaktadır. Mukavva üzeri sarı muşamba cilt. 1^a sayfasında “*Hüve'l-feyz aceb*

²⁵ Ömer Özkaya, *Haşimî Divanı Transkripsiyonu*, Bitirme Tezi, Erzurum, 1968.

²⁶ Ayşe Bulan (Özdemir), a.g.e.

²⁷ Oktay Selim Karaca, *Haşimî Divanı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1995.

²⁸ Ayşe Bulan (Özdemir), 13.

²⁹ Karaca, 234.

mi Haşimî, Hayli Bege³⁰ arz itse divanın olupdur tab-ı pakıyle cihanda Hayli pâk-iz'ân Hisab itsen olur tarih-mısra sal-ı tahrir. Yeni yazıldı Hayli beg için eglence bu divan sene 1032." kaydı ve hemen altında "Dai Mahlas Muhammed Haşimî 1007" yazılı olan bir mühür yer almaktadır. Aynı sayfadaki bir başka mühürde ise "Maksûd Ahmed 1275" kaydı bulunmaktadır. 2^a yaprağında burç isimleri ve "Anadolu Erhedi hümayunı erkanına Şükri Paşa hazretlerinin hazinederi Hurişteli Alay begzade Maksûd Beg 1267" ve yine Maksud Bege ait iki mühür yer almaktadır.

Baş: Dîvân-ı Hâşimî-yi Burûsevî Gazel-i Nat-ı Seyyidü'l-Mürselîn
Muhammed-i arabî pâdişâh-ı her dü-serâ
Anınçün oldu bu dünyâ vü alem-i ukbâ

Son: Şeb-i âşûrâda mevlûd okunub tevhid olduğınadır
Gırre-i mâh-ı muharrem sineler çâk itmege
Nâgehân bir kanlu hançer eyledi peydâ yine

Sonu eksik olan Seyfeddin Özege nüshası bu haliyle bile diğer altı nüshayı bütünüleyen bir nüsha görüntüsündedir. Başlangıcı itibarıyla Hacı Mahmut Efendi Nüshasıyla aynı bittiği yerden itibaren diğer nüshalarda bulunan ve tavsifte verdiğimiz son beyit yer almakta ancak rekabe kaydı "Tâli" kelimesini vermesine rağmen Divan'a ait kısım son bulmamaktadır. Ek olan iki yaprak ise Divan ile alakası olmayan kitaba sahip olanların yazdığı şiir ve kayıtlardan ibarettir. Daha çok tarih ve muammalardan ibaret olan sözlü edilen beş nüsha ile Seyfeddin Özege Nüshası da Hacı Mahmud Efendi Nüshası gibi "Bu Kaside Sultan Ahmed Han Hazretlerinin Camii Vafında Elliüç Beyt Olup Her Mısra Tarih Vakı Olmagla Yüzaltı Tarih olur Anı Beyan İder" başlıklı kasidede buluşur.³¹

Haşimî'nin tespit edilen en önemli eseri *Mihr ü Vefa* mesnevisidir. Eserden ilk defa söz eden Agah Sırrı Levend'dir. Agah Sırrı Levend bu değerli eseri İstanbul'daki sahaflar çarşısında bulduğunu kaydetmiştir.³² Bu mesnevi üzerine tarafımızdan Yüksek Lisans Tezi yapılmıştır.³³ Eser şairin biyografisine ve diğer

³⁰ Hayli Beğin kim olduğu hakkında bazı tahminler ileri sürülebilir. *Osmanlı Müelliflerinde* şair ile aynı devirde yaşamış "Hayli Ahmed Beg'in Osmanlı şairleri zümresinden Bursalı bir sipahi olduğu kaydedilmiştir. Vefatı için "Bekâyâ geçdi Hayli, menzilin buldı 1040" (M. 1631) mısraı tarih düşünülmüştür. (Bursalı Mehmed Tahir, I, 163) Kayıttan şairin divanını yaşlılık döneminde yazdığı ve Hayli Beg'e arz ettiği anlaşılıyor. Ayrıca sözlü edilen Hayli Beg'in *Osmanlı Müelliflerinde* kaydedilen şair olduğunu kuvvetlendiren başka deliller de vardır. Hayli Beg'in 1040 yılında ölmesi şairin ölüm tarihinin bu tarihten önce olduğunu kuvvetlendirmektedir. Aksi halde tarih düşmekte usta olan Haşimî'nin divanını arz ettiği Hayli Beg için de vefat tarihi düşürmesi beklenirdi. Halbuki divanında Hayli Beg adına düşünülmüş bir tarihe rastlanmamaktadır.

³¹ Karşılaştırınız: Bulan (Özdemir) 33, Karaca 137, Haşimî, *Divan*, Seyfeddin Özege Bl. 542, s. 43b.

³² Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş)*, Ankara, 1988, s. 123.

³³ Ece, a.g.e.

eserleriyle kurulacak bağlantılara dair şüpheleri ortadan kaldırmak için birinci derecede önemlidir. Şair, *Mihr ü Vefa* mesnevisinde Emir Sultan ile akraba olduğundan ve bu bağı oluşturan isimlerden bahsetmektedir.³⁴ Aynı isimler şairin divanında yer alan muammalarda da mevcuttur.³⁵ Bu köprüyü oluşturan “Celâl” “Cemâl”, “Seyyid Hüseyin”, “Ali”. Ayrıca Divanının bütün nüshalarında ortak olan Emir Sultan vasfında yazılmış şiirler üç eserin de aynı kişiye ait olduğunu bir kat daha kuvvetlendirmektedir. Söyleyiş tarzı, kelime hazinesi ve mesnevide bile muammaların çokluğu aynı kanaati teyit eder mahiyettedir. Mesnevinin sonunda (6511. beyit) eserin yazıldığı tarihe düşülmüştür.

Bu târîh oldı kudretden havâle

Bihamîdillâh temâm oldı risâle

İkinci mısra 948 (M. 1541) yılını vermektedir. Haşimî'nin biyografisine dair çok önemli olan bu kayıt yukarıda sözü edilen ölüm tarihleri dikkate alınınca Faik Reşad'ın “ale'l-tahmin seksen sene yaşadığı anlaşılıyor.”³⁶ kaydını haklı çıkarmaktadır. Hatta bu ömür tahmin edilenden daha uzundur. Faik Reşad'ın Haşimî'nin ölüm tarihi için ileri sürdüğü 1040 ihtimalini bir tarafa bırakıp Kesbi Çelebi'nin düşüğü tarih mısraına göre 1037'yi esas kabul edince şairin mesneviyi 25 yaşında yazması halinde 923 - 1037 (M. 1514-1627) tarihleri ortaya çıkar ve şairin 113 yaşında öldüğü tahmin edilebilir.

Haşimî'nin makberesi İstanbul'da Edirne Kapısı dışında³⁷ Emir Buharî Dergahı karşısındadır.³⁸

ABSTRACT

Haşimî is a poet who lived in 16 th century. We don't have definite informations about his life and his literary works. Because his Divan's editions were ordered in different ways, people suppose that his Divan's editions belong to another poets. In this article an unknown edition of his Divan has been determined and it is compared with other editions. In addition, his life and his literary personality were exposed by benefitting from his Masnavi which name is Mihr ü Vefa.

³⁴ Bkz. Ece, 2.

³⁵ Bkz. Haşimî, İstanbul Üniversitesi 3038, s. 34b, 35a, 36b.

³⁶ Faik Reşad, I, 113.

³⁷ A.g.e., I, 113,

³⁸ Bursalı Mehmed Tahir, II, 488.